

ARİSTOTELES NASIL ÇEVİRİLMELİ?

Başlıktaki soru, hemen söyleyelim, genel bir çeviri sorunuyla ilgili değil, “metafor” sözcüğüyle ilgili.

Konumuz ister istemez de *Poetika* ve *Retorik* kitaplarıyla sınırlı kalacak. Kavram, ilk kez bu kitaplarda tanımlandı, sınıflandırıldı, örneklerle açıklandı.

Aristoteles çevirilerinde “metafor” terimi Türkçeye dört biçimde aktarılıyor: *metafor*, *mecaz*, *eğretileme*, *istiare*.

“İstiare”yi çevirilerde kullanan pek yok aslında. Kitapların çevrilme dönemlerinde “eğretileme” sözcüğünün Türkçede hayli yerleşmiş olması, asıl olarak da çevirmenlerin “istiare”ye uzak durmaları bu durumun nedenleri arasında. “Metafor”un olduğu gibi aktarılması ise son dönemlerin bir eğilimi.

Her ne kadar dört terimle karşı karşıya olsak da, “istiare” ve “eğretileme”nin tartışmasız eşanlamlılığı, konumuzu üç terimle sınırlamamız sonucunu getiriyor.

Çevirilerdeki sorun, kaynak dildeki kavramın (dolayısıyla terimin) hedef/amaç dilde (yani Türkçede) farklı kavramlarla karşılanmasıyla ilgili.

Bizdeki bu çeviri sıkıntıları az da olsa diğer dillerde de var. Sözgelimi Arapçada uzun zaman “istiare” olarak çevrilirken, son sıralarda az da olsa “metafor” denmeye de başlandı. Batı’da terim genelde olduğu gibi (*metafor*) bırakılıyor ama kavramın uğradığı anlam daralması kimilerinde not düşülerek açıklanıyor. “Metafor”un “trope” ile karşılanması ise yok denecek düzeyde.

Türkçedeki sorunu tartışmak, nedeninin aynı olmasından dolayı diğer dilleri de aynı ölçüde ve biçimde ilgilendiriyor.

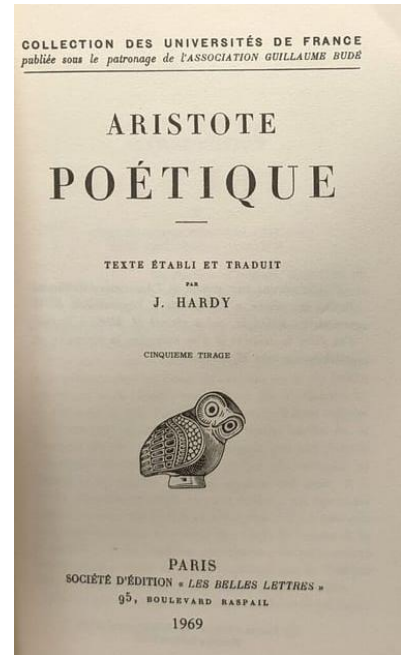
Dünyada herhalde en çok çevrilen, hâlen de en yoğun biçimde adı anılan, kaynakça yapılan kitaplar arasında yer alıyor bu iki kitap.

Poetika kitabının bizdeki en eski çevirisi, bilindiği gibi, İsmail Tunalı’nın (1960). Sonraki çevirmenler de şunlar: Samih Rifat, Nazile Kalaycı, Yılmaz Onay, Furkan Akderin, Ari Çokona-Ömer Aygün, Kübra Altundal, Ahmet Ceylan, Bilgesu Babacan.

Bu çevirilerin hangi dillerden, nasıl bir anlayışla çevrildiğini irdelemenin konumuz açısından önemli olduğu düşüncesindeyim.

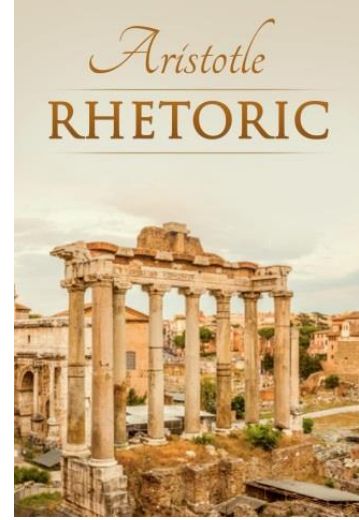
Metafor kavramının ortaya çıkışı

Önce “metafor” sözcüğünün Antik Yunan’daki sürecine ve Aristoteles’in bu kavramla anlatmak istediklerine bakalım.

Bu sözcük, (İng. *metaphor*, Fransızca *métaphore*) Eski Yunanca “taşımak, götürmek” anlamı *phérō* / φέρω eyleminden “öte” anlamı *meta+* ön ekiyle türetilmiş *metaphorá* / μεταφορά sözcüğünden gelmektedir.

Kimilerinin sandığı gibi bu sözcük daha önce Platon’da geçmiyor. Oysa Platon ((MÖ 428/427? - 348/347) *metafor ustası* olarak bilinir. Dilin retoriğe, dolayısıyla metafora fazla yaslanmasını doğru bulmaz. Bir bakıma kavramların karşılığı olan *ideler* hazır biçimde vardır ona göre. Biz onları öğreniriz, onları kopyalayarak dünyada var ederiz. Marangozun yaptığı somut masa, “masa” ideasının kopyası, taklididir. Dildeki “masa” sözcüğü ise, taklidin taklidi (benzerin benzeri). Sanat-zanaat ayrımı oluşmadan, güzel sanatların icadından önce aslında marangoz ile şairin aynı türden toplumsal etkinlik içinde oldukları kabul edilirdi. Ama özellikle sözün retorik kullanımı, asıldan (*ideadan*) uzaklaşmayı, gerçekliğin abartı yoluyla değiştirilmesi sorununu doğurduğu için Platon dilin bu hâline olumsuz bakıyor, şairleri devletten kopmayı öneriyordu.

Platon’nun metinlerinde “metafor”un anlamına yakın olan “paradigma (örnek, model)” ve “eikon (benzerlik)” sözcükleri ile “metafor”un bir ön biçimi “metapherein” sözcüğü geçer.

Metafor sözcüğünü ilk kullanan ise İsostrates (MÖ 436-338). Kavramlaştırıp sistemleştiren de Aristoteles (MÖ 384-322). İlk önce *Poetika* kitabında ela alır kavramı; tanımlar, sınıflar, örneklerle açıklar. *Retorik* kitabında daha geniş anlatır, daha çok örnekleme yapar; benzetme ile farkına ısrarla değinir ayrıca (Bu konuda, ayrıntılara girmeyeceğim; çünkü hem ben daha önceleri defalarda yazdım hem de pek çok kaynakta yeterli bilgiyi veriliyor.).

***Poetika* (ve *Retorik*) kitabı Türkçeye nasıl çevriliyor?**

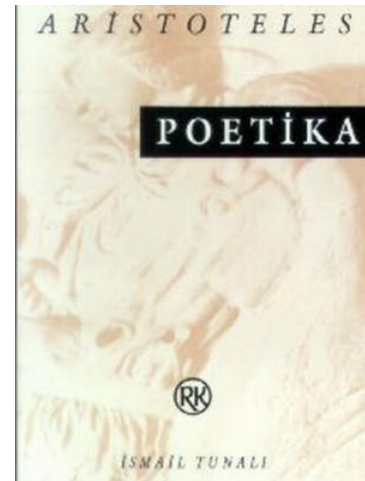
Aristoteles’in “metafor” tanımını birkaç çeviriden verelim şimdi.

- ***Mecaz (metaphoria)*** Bir sözcüğe kendi özel anlamının dışında başka bir anlam verilmesidir. (İsmail Tunalı çevirisi)
- ***Eğretileme***, [anlamın] başka bir ada aktarılmasıdır. (Nazile Kalaycı çevirisi)
- ***Mecaz*** bir sözcüğe kendi anlamının dışında başka bir anlam yüklenmesidir. (Furkan Akderin çevirisi.)
- ***Metafor*** bir adın yabancı bir şeye aktarılması demektir. (Ari Çokona-Ömer Aygün çevirisi)
- Samih Rifat’ın çevirisinde bu tanım tümcesinin hiç yer almaması da ayrıca ilginç bir durum.

Poetika’nın hangi kaynaklardan, hangi anlayışla çevrildiğine ilişkin verilen bilgiler de şöyle:

İsmail Tunalı aşağıdaki açıklamayı yapıyor:

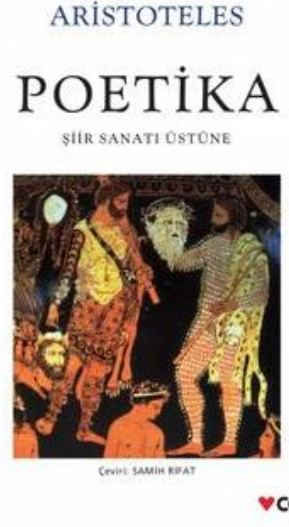
Sunduğumuz bu çeviri, Almancadan yapılmıştır. Burada kendisine

dayandığımız Almanca çeviriler, şunlardır: Alfred Gudeman, “Aristoteles Über die Dichtkunst”, Philosophische Bibliothek yayınlarından Band: 1, Leipzig, 1887. Olof Gigon, Von der Dichtkunst, Die Bibliothek der alten Welt yayınlarından, Zürich, 1950. Bir de bunlarla karşılaştırılmak üzere, T. Twining’in “Aristotle's Poetics, Rhetoric”, Every Man's Library No. 901, yeni basım 1955, İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır. Ayrıca bazı noktaların açıklanmasında eski Yunanca aslına başvurulmuş ve önemli kısımları yine eski Yunanca aslıyla karşılaştırılmıştır.

Samih Rifat'ın, açıklaması da şöyle:

(...) çeviri, ikisi çift dilli dört Fransızca, bir İngilizce kitaptan yararlanarak ‘oluşturuldu!; önsöz ve notlardaki bilgilerin çoğu bu kitaplardan derlendi (Yararlandığım Fransızca çeviri, Michel Magnien, Barbara Gernez, Odette Bellevue/Séverine Auffret, R. Dupont-Roc/J. Lallot çevirileri; İngilizce çeviri S. H. Butcher çevirisi. Metni yeniden kurarken *Poetika*'nın Yunanca metnini ve onun biçimsel özelliklerini sürekli olarak gözönünde bulundurduğumu, İsmail Tunalı'nın değerli çalışmasına da sık sık gözattığımı söylemeliyim.

Nazile Kalaycı'nın çevirdiği kitabın kapağında kitap adı “Poetika (şiiir sanatı üzerine)” biçiminde veriliyor ve kapakta şu açıklama yer alıyor: Yunanca/Türkçe - Yunanca aslından çeviren: Nazile Kalaycı”. İkinci sayfada “Yunanca redaksiyon” sorumlusu olarak adı geçen Saffet Babür, “Sunuş” yazısında, Türkçedeki tek çevirinin İsmail Tunalı'ya ait olduğunu, Nazile Kalaycı'nın ikinci bir çeviri çalışması yapmaya başladığını (dört yıl önce başlamış; baskı yılı 2005 olduğuna göre 2001), ancak bu arada Semih Rifat'ın Fransızcadan çevirisi çıkınca Kalaycı'nın çevirisini gözden geçirdiğini, düzeltmeler yaptığını açıklıyor. Sonra şu bilgiyi de veriyor:

Yunancadan Türkçeye yapılan, orijinal metne sıkı sıkıya bağlı ve son derece başarılı çeviride şu metin kullanıldı. R. Kassel, *Aristotelis de arte poetica liber* (Yunanca / Latince çift dilli basım), Oxford: Clarendon Press, 1965.

Ayrıca elimizdeki metin hem Manfred Fuhrmann'ın Almanca çevirisiyle [*Poetik* (Yunanca / Almanca çift dilli basım), Stuttgart: Reclam Verlag, 1996] hem de Stephen Halliwell'in İngilizce çevirisiyle [*Poetics* (Yunanca / İngilizce çift dilli basım), Harvard: Harvard University Press, 1995] karşılaştırıldı. Metinle ilgili notların hazırlanmasında yukarıda anılan Türkçe ve yabancı dildeki çevirilerin notlarından yararlanıldı.

Furkan Akderin'i çeviriyi Eski Yunancadan yaptığı kapakta belirtilmiş, içeride sadece bir kaynak adı verilmiş: “*Aristotle: Poetics* (Loeb Classical Library No. 199.”

Kitap kapağında “Eski Yunanca aslından çevirenler” diye adları verilen Ari Çokona-Ömer Aygün ise “Sunuş”ta şu açıklamayı yapmışlar:

Bu çeviride Taran ve Gutas ile Kassel edisyonlarından, Tunalı'nın, Rifat'ın ve Kalaycı'nın Türkçe, Hardy'nin ve Dupont-Rec ile Lallot'un Fransızca, Halliwell'in, Sachs'in ve Benardete ile Davis'in İngilizce çeviri ve notlarından yararlandık.

Bu bilgiler elbette çok ilginç. Ne kadar titiz, ne kadar farklı metinlere bakılarak çeviriler yapıldığını gösteriyor bize. Bu tutumu başka herhangi bir çeviride görebileceğimizi pek sanmıyorum.

Ama yine de sorun(lar) var.

“Metafor” sorunu

Aristoteles'in tanımına dönelim şimdi.

Tanımlara *mecaz*, *eğretileme*, *istiare*, *metafor* terimlerinden bağımsız olarak baktığımızda, genel bir “anlam aktarımı”ndan söz edildiğini görüyoruz.

Ama bu genel aktarımın ne ile ilgili (*sözcük*, *ad*?) olduğu konusunda bir karmaşa, bir kararsızlık olduğu dikkatimizi çekiyor.

Eski Yunanca metnin aslı nasıl peki? Ayrıca metnin bu bölümü Batılı kaynaklara nasıl çevrilmiş acaba? Sorun aslından mı yoksa Batılı çevirilerden mi kaynaklanıyor? Eski Yunanca metnin ve çevirisinin Batı’da ve bizde kimi yayınevlerinde birlikte verildiğine de dikkat çekelim. Karmaşanın her durumda aynı özelliği taşıdığını görüyoruz ama bir fakla: Batı’da “sözcük (word)”, bizde “ad (isim)” daha ağırlıkta.

Bu karmaşa, Aristoteles’te, Aristoteles döneminde de var: Eski Yunancada *ad-sözcük* ayrımının tam oturmamış olması. Daha sonraları gelişen anlayış, anlam olaylarının hemen her tür sözcük türünde (elbette en çok adlarda, sonra fiillerde) olduğunu kabul eder.

Asıl konumuz olan “metafor” sözcüğüne gelince. Aristoteles’in tanımına ve örneklerine dikkat edilirse, hemen her tür anlam aktarımından söz edildiğini görürüz. Dildeki bu anlam olayına bizde “değişmece (mecaz)”, Batı’da “trope” dendiğini biliyoruz. Belagat tarihi neredeyse daha baştan *mecaz*, *istiare*, *mecaz-ı mürsel*, *kinaye* ayrımını yapmıştır. Retorik tarihinde (Batı’da) ise Antik Çağ’ın sonlarına doğru Aristoteles’in “metafor”u için “trope” denmiş (Ciceron, Quintilian) ve türleri abartılı biçimde ayrıntılanmıştır (metafor, metonimi, sinekdoki vb.). Daha sonra Dumarsais (1676-1755) ve Fontanier (1765-1844) ise “trope”u daha sistematik hâle getirmişlerdir (Bu yazının konusu gereği ayrıntıya girmiyorum. Mecaz konusunda daha önce birkaç kez ayrıntılı yazdığımı da belirtiyim. Bkz.: Nizamettin Uğur, *Anlambilim / Sözcüğün Anlam Açılımı*, İstanbul: Doruk Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, 2023).

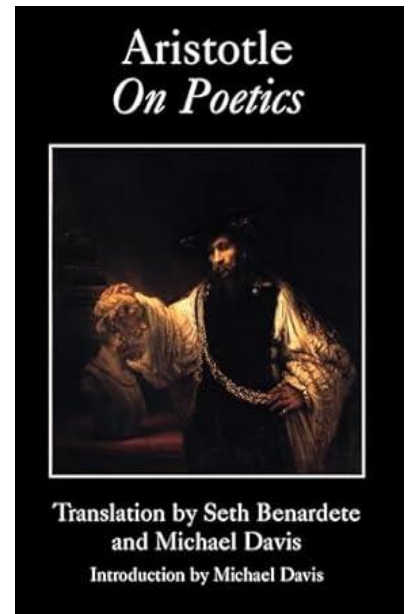
Aristoteles’in “metafor” kavramı daha sonra “trope” terimi ile karşılandığına ve bu kavramı kendi çeşidi olan “orantılı metafor” ile, bir başka deyişle, “benzerlik esaslı değişmece” ile sınırlandığına göre sorun nereden kaynaklanmıştır?

Aristoteles, esas olarak felsefeci. Dilbilimcilerden çok felsefecilerin ilgi göstermesi, tartışması ve kitaplarını kendi dillerine çevirmeleri belirleyici bir etken. “Metafor” kavramı felsefe, sosyoloji, yorumbilim (teolojik) alanlarında çok önemli. Dilbilim ise yirminci yüzyıla kadar pek etkin değil diğer sosyal bilimlere göre. Diller arası kavram-terim alışverişi de çok sınırlı olmuş geçmiş yüzyıllarda. Aristoteles’in kavramları dilbilimsel bağlamda pek tartışılmamış. Çeviriler de ister istemez bu bağlamda yapılmış. Böyle olunca, *Poetika* ve *Retorik* kitaplarının çevirilerinde terimlere pek dokunulmamış, kimi zaman açıklamalı notlarla yetinilmiş.

Dilbilimciler ve göstergebilimcilerin hemen hepsi Aristoteles’in “metafor”unun ne olduğunu, daha sonra anlam daralmasına uğradığını, *metafor* ve *metonimi* kavramlarının bir bakıma karşıt ve birbirini tamamlayıcı konumlarda olduğunu iyi biliyor.

Ama yine de Aristoteles’in yukarıda sözünü ettiğim kitaplarının çevirilerinde -felsefeci ya da dilbilimci de çevirse- aslına bağlı kalıyor. Biraz önce belirttiğim gibi, “metafor” uğradığı anlam daralması için ancak açıklayıcı bir not düşülüyor bazen. Ulaştığım dokuz çeviriden ikisinde rastladım böyle açıklayıcı bir nota.

Türkçe dışındaki Aristoteles çevirilerinde “metafor” sözcüğünün olduğu gibi bırakılması dilbilimci ve göstergebilimcilerin dışında soruna yol açabiliyor. Bu sorun, “metafor=trope” sanılması, metafor-metonimi karmaşası biçiminde oluyor. Kafa karışıklığı özellikle sözlükçülerde daha da çok görülüyor.

Türkçe çevirilerinin yol açtığı sorun ise daha büyük. Çünkü bu kez üç ayrı terim söz konusu: *mecaz*, *eğretileme*, *metafor*.

İsmail Tunalı haklı olarak “mecaz” kullanıyor “metafor” karşılığı olarak (1960). Almanca üç çeviriden yararlanmış, ayrıca Yunanca aslına da bakmış yer yer.

Mehmet H. Doğan, Aristoteles’in çevirdiği *Retorik* kitabındaki “dizin”de “*metaphor* (eğretileme)” için “Modern anlamıyla eğretileme, Aristoteles’in ‘örneksemeli’ ya da ‘nispi’ eğretilemesidir.” notunu düşmüş (1995).

Samih Rifat, çeviride “eğretileme” terimini kullanıyor “metafor” için. Kitabın sonundaki notta şu açıklaması yer alıyor:

(91) Eğretileme: Dilbilgisinde olduğu gibi sözcük sanatlarında da kavramların henüz yerine oturmamış bir çağdayız ve Aristoteles, eğretileme (metafor) sözcüğünü, Antikçağın sonlarına doğru alacağı (ve oradan günümüze ulaşacak) anlamdan çok daha geniş bir anlamda kullanıyor; verdiği örneklerin yalnızca biri (akşam ve yaşlılık) gerçekten metafor, ötekilerse düzdeğişmece (Fr. *métonymie*) ya da kapsamlayış (Fr. *synecdoque*) tanımlarına daha uyuyor.

Bu notu Rifat’ın eklediğini sanıyorum. “Çünkü Bu Kitabı...” başlıklı ayrıntılı sunuş yazısında (K Kitaplığı baskısı; başlık, Can Yayınlarında “Önsöz” yapılmış), elindeki İngilizce baskının önsözünün yazarının Francis Fergusson olduğunu açıklıyor ama bu İngilizce baskıda açıklayıcı notlar yok. Ulaşamadığım önsözde belki böyle bir açıklama yer alıyordu.

“Metafor”u “eğretileme” biçiminde çeviren diğer bir çevirmen Nazile Kalaycı da, yine aynı yerde ama farklı bir sonnot numarası kullanarak yaklaşık aynı açıklamayı yapıyor:

(106) Aristoteles’in ‘eğretileme’ye (metafor) yüklediği anlam, bugün bizim sözcükten ne anladığımızla pek uyuşmuyor. Aristoteles her şeyden önce ‘eğretileme’yi bizim bugün kullandığımızdan çok daha geniş bir anlamda kullanıyor. Verdiği örneklerin çoğu da ‘düzdeğişmece’ (metonimi) ya da ‘kapsamlayış’ (sinekdok) alanına giriyor. Oysa biz günümüzde, eğretileme ile düzdeğişmeceyi birbirine karşıt değişmece türleri olarak anlıyoruz; kapsamlayış da düzdeğişmecenin bir alt türü diye (...)

Poetika’yı Eski Yunancadan çeviren, ayrıca bir İngilizce kaynaktan yararlandığını söyleyen Furkan Akderin “mecaz” diyor (İlginç bir durum söz konusu ama: çevirdiği *Retorik* kitabının ilk baskılarında “mecaz”, sonraki baskılarda “metafor” sözcüğünü kullanıyor.).

Diğer çevirmenler herhangi bir açıklama yapmamışlar.

“Metafor” için Türkçede; İsmail Tunalı, Furkan Akdemir, Bilgesu Ceylan, Ahmet Ceylan “mecaz”; Mehmet H. Doğan, Samih Rifat, Nazile Kalaycı, Yılmaz Onay “eğretileme”, Ari Çokona - Ömer Aygün ise “metafor” sözcüğünü tercih ediyor.

“Metafor” sözcüğünü Aristoteles’ten Türkçeye olduğu gibi aktaran Ari Çokona - Ömer Aygün, kavramın-terimin uğradığı anlam daralmasına ve günümüzdeki anlamına ilişkin herhangi bir açıklama yapmıyor.

Çözüm

Aristoteles’in “metafor”u Türkçeye nasıl çevrilmeli, yoksa olduğu gibi mi bırakılmalı?

Sondan başlayalım.

Terimi olduğu gibi bırakmak elbette çok sorunlu. Çünkü bu tutum, “metafor”un Aristoteles’teki ile günümüzdeki anlamının aynı olduğu gibi bir sonuca ya da izlenimine yol açacaktır. Konunun uzmanları -bu kavramı iyi bilen bazı kimseleri de ekleyebiliriz- dışında çoğu kimsenin kavramı yanlış öğrenmesine, en azından kavram karmaşasına düşmesine neden olacaktır. Nitekim, Aristoteles’i referans yaparak, “Yanlış biliniyor, ‘metafor’, ‘mecaz’ demektir, öğrenin!” diye akıl veren, öğrencilerini koşullayan, okurlara ders vermeye kalkışan öğretim üyeleri bile çıkmaya başladı şimdilerde (Anlaşıldığı kadarıyla TDK bunların yönetiminde; çünkü Kurum’un sözlüğünde de “metafor: mecaz” açıklaması yer alıyor.).

“Metafor”u “eğretileme (istiare)” diye çevirmek ne kadar doğru peki? Hele de günümüzde oluşan karmaşa ortamında?

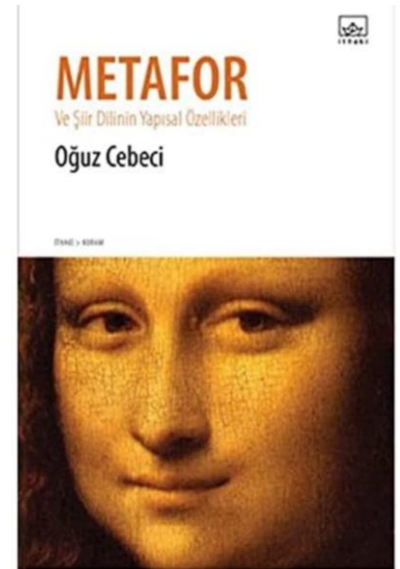
“Metafor”un Antik Çağ’ın sonlarından bu yana taşıdığı anlamı Türkçede önce “istiare”, sonra “eğretileme” terimi ile karşıladık. Tüm dilbilim ve Türkoloji bölümlerimiz, tüm dilbilim ve göstergebilim sözlüklerimiz bu yaklaşımdaydı.¹

“Metafor”u “eğretileme” diye çevirmenin bence tek sakıncası, Aristoteles’teki anlamının “mecaz” olması ve “eğretileme”nin bir mecaz çeşidi olarak onun kapsamında bulunması. Kavramın zamanla uğradığı anlam daralması sonucu oluşan yeni anlamın (bir mecaz çeşidi olarak “eğretileme/istiare: metafor”) eski anlamla (“mecaz: metafor”) eş bağlamda, eş içerikte, eş anlamda kullanılması. Bu çelişkinin metnin doğru anlaşılmasını ne ölçüde etkileyeceği çok açık.

Çevirilerde bu anlam daralmasıyla ilgili yapılan açıklamalar gözden kaçabiliyor. Daha ötesi, bu açıklamaların olmadığı çeviriler okunuyor kimilerince de. O zaman da çok ciddi, çok büyük yanlış anlamalara yol açılıyor, trajik hâller çıkıyor ortaya: *eğretileme: mecaz*.

İki önemli örnek vereceğim: Oğuz Cebeci (*Metaforlar / Ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, 2013) ve Günay Karaağaç (TDK, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 2013). İlginç bir rastlantıyla aynı yıl yayımlanmıştı bu kitaplar. İlk önce anlayamamıştım bu kadar saçma bir yaklaşımın nedenini. Yukarıda da dediğim gibi, bütün dilbilim ve göstergebilim çevrelerimizde, bu çevrelerin yazdığı bütün sözlüklerde hep “eğretileme: metafor”, “mecaz: trope” vardı. Karşı görüş, tartışma, yeni bir yaklaşım bile yoktu ortalıkta...

Sonra şöyle yorumladım onların “eğretileme”yi “mecaz” karşılığı kullanmalarını: “Batı’da Aristoteles’in kitapları çevrilirken genelde ‘metafor’ yerinde tutulduğuna, Aristoteles’te de ‘metafor’ kavramı

¹ Şu an okuduğunuz yazının konusu ve bağlamı dışında tuttuğum önemli bir sorun şimdilerde. Son on beş yirmi yıl içinde dilbilim ve göstergebilimcilerimizi dışında farklı bir görüş belirtmeye başladı: *Metafor, daha geniş bir içeriğe sahip olduğu için eğretileme (istiare) olarak çevrilemez*. Özellikle sosyal bilimcilerimiz -bu kesimin “istiare / eğretileme” kavramını ve “istiare”nin belagat tarihindeki yerini tam bil(e)mediği düşüncesindeyim ben- arasından çıktı bunlar.

Daha önce yazılı bir karşı çıkış var mıydı, bilemiyorum, saptayamadım; ilk yazılı görüş Gökhan Yavuz Demir’den geldi. Demir, G. Lakoff-M. Johnson’ın *Metaphors We Live By* (1980) adlı kitaplarının 2003 tarihli baskısından *Metaforlar / Hayat, Anlam ve Dil* adıyla çevirdiği kitaptaki önsözde açıkladı gerekçesini (2005). Özet olarak şöyle diyordu: “Eğretileme”; kök-türeme anlamı, Türkçe terim olarak taşıdığı anlam ve kendisiyle ilgili yan terimler bakımından “metafor” için yetersiz kalır. Metafor konusu Batı’da çok genişledi, dil dışına bile çıktı artık...

Benim düşüncem elbette böyle değil; bu konuda yazılar yazdım, kimi yazılar içinde gerekçemi ayrıca belirttim (*Anlamın Bulanık Sularında ve Anlambilim / Sözcüğün Anlam Açılımı* adlı kitaplarım, yayımlanmış diğer bazı yazıları). Hem konuyu daha karmaşık duruma getirmemek, hem de aşırı yineleme olacağı için burada ayrıntıya girmiyorum.

‘mecaz’ kavramını verdiğine, ‘metafor’ da Türkçeye ‘eğretileme’ diye çevrildiğine göre öyleyse ”eğretileme: mecaz”dır” diye düşündüler. Bu iki terimin eşanlamı, bu iki kavramın aynı sanılmasının nedeni başka olamazdı...

Ama bir de, Batı’da Aristoteles’in kitapları dışında kullanılan ve “metonimi” ile birlikte “mecaz (trope)” çeşidi olarak anlatılan “metafor” var. Düz mantık aynı gariplikte işlemiş görünüyor: Öyleyse bu ikinci “metafor” kavramı “mecaz”ın bir çeşididir ve “smile” “metonimi”, “synecdoche” gibi kavramlarla aynı bağlamda ele alınmaktadır. Aristoteles’in “metafor”u Türkçede “eğretileme” olarak çevrildiğine göre de “eğretileme: mecaz” demektir.

Bu durumda, ”eğretileme: mecaz” diyenlerin; Türkçede yayımlanmış sözlüklerin (TDK *Güncel Sözlük* dâhil), anlambilim ve göstergebilim kitaplarının hiçbirine bakmadıkları, dolayısıyla *mecaz* (*değişmece, trope*), *istiare* (*eğretileme, metafor*), *mecaz-ı mürsel* (*düzdeğişmece, metonimi*), *benzetme* (*teşbih, simile*) açıklamalarının hiç okumadıkları anlaşılıyor.² Geriye “metafor”u “mecaz” diye çevirme ilkesi kalıyor.

Doğru olanı bu bence. Çünkü Aristoteles böyle anlatıyor, bu kavramın dört alt türünden söz ediyor Kavram daha sonra anlam daralmasına uğramış, biliniyor. Batı’da neredeyse hep böyle anlatılır. Ama orada da sorun, Aristoteles’in çevirilerinde “metafor” terimine yine pek dokunulmaması. Kavramın-terimin tarihsel bağlamları bilinmeyince sorun başlıyor. Nitekim az da olsa Batı’da da “metafor”u hâlen “mecaz” olarak anlayanlar var. O zaman da “trope” kavramı açıkta kalıyor, metafor-metonimi ilişkileri ve bağlamı anlamsızlaşıyor.

Belki de şöyle demem en uygunu: Aristoteles her ne biçimde çevrilirse çevrilsin, açıklayıcı bir not eklemek, kavramın anlam daralmasından, eski ve yeni anlamlarından mutlaka söz edilmeli. Ancak o zaman kavram karmaşası sorunu kökten çözüme kavuşturulur.

Kaynakça

Aristoteles, *Poetika*, Çeviren: İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987 (ilk baskı:1960).

----- *Poetika (Şiir Sanatı Üzerine)*, Türkçesi: Samih Rifat, İstanbul: K Kitaplığı, 2003.

----- *Poetika (Şiir Sanatı Üzerine)*, Yunanca aslından çeviren: Nazile Kalaycı, Ankara: Bilim ve Sanat, 2005

-----, *Poetika*, Türkçesi: Yılmaz Onay, İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları, 2008.

----- *Poetika / Şiir Sanatı Üzerine*, Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2011.

----- *Poetika / Şiir Sanatı Üzerine*, Eski Yunanca Aslından Çeviren: Ari Çokona – Ömer Aygün, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

² Yeri gelmişken TDK yetkililerine de bir çift söz etmek gerekiyor. Siz, Günay Karaağaç’ın bu sözlüğünü, kadronuzdaki ya da akademi dünyasındaki dilcilerden birine okutmak aklınıza hiç gelmedi mi? Kurum’unuzun daha önceki kitap ve sözlüklerinde (Doğan Aksan, Zeynep Korkmaz...) “eğretileme (istiare, metafor)”, “mecaz (değişmece)”, “mecaz-ı mürsel (düzdeğişmece)” kavramlarının hep aynı biçimde açıklandığını bilen hiç kimse yok mu aranızda? “Eğretileme”ye “mecaz” diyen bir makale, bir tartışma bile olmadığını hiç mi bilmiyorsunuz? Şu an yayımda olan sözlüğünüzdeki “metafor: mecaz” ve “eğretileme: istiare” açıklamalarıyla bile çelişen bu durumu bilmiyor musunuz, biliyorsanız nasıl açıklıyorsunuz? Yoksa sizin dille, edebiyatla hiç mi ilginiz yok? Diplomalarınızı nereden aldınız?

Hem Günay Karaağaç’ın *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü’nü* (TDK Yayınları) hem Oğuz Cebeci’nin *Metaforlar / Ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri* kitabını çıktıklarından kısa bir süre sonra eleştiren yazılar yazdığımı da belirtmeliyim (Bu yazılar *Varlık* dergisinde yayımlandı, ikinci yazı daha sonra *Anlamanın Bulanık Sularında* adlı kitabımda yer aldı.).

----- *Poetika*, Çeviren: Ahmet Ceylan, Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.

----- *Poetika*, Çeviren: Bilgesu Babacan, Ankara: Panama Yayıncılık, 2022.

----- *Retorik*, Çeviren: Mehmet H. Doğan, İstanbul: YKY., 1995.

The Poetics of Aristotle, Edited: With Cristial Notes and a Translation, By S. H. Butcher, Macmillan and Co. Limited, New York: The Macmillan Company, London, 1902.

Aristote, *Poétique*, Texte établie et traduit: J. Hardy, Paris, 1969.

----- *Poetics*, Editions: Dover Thrift; New York, 1997.

----- *On Poetics*, Translated by Seth Benardete and Michael Davis With an introduction by Micheael Daviz, St. Augustine's Piress South Bend, Indiana, 2002 (2008).

Aristoteles, *Poética*, Prefácio de Maria Helena da Rocha Pereira, Tradução Calouste e notas de Ana Maria Valente A edicao utilizada foi a de R . Kassell, *Aristotelis de Arte Poética liber* (Oxford 1965, reimpr 1965., Edicao da Fundação Calouste Gulbenkian Av. de Berna; Lisboa, 2008.

Uğur, Nizamettin, “Etimolojinin Tuzakları ve Metafor Tartışmaları”,
<https://www.edebiyatkafe.com/etimolojinin-tuzaklari-ve-metafor-tartismalari/> (02.04.2023).

----- “İstiare Metafor Değildir’e Garip Bir Gerekçe: Aristoteles’te Kalalım”,
<https://www.edebiyatkafe.com/istiare-metafor-degildir-in-garip-gerekcesi/> (16.03.2023).

(*Turnalar* dergisi, Ocak-Şubat-Mart 2024, Sayı: 26, Sayfa: 20-25)